

8.2568

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HADITH STUDIES/مجلة بحوث الحديث

VI * 2 * 2008

SÜHA Danışmanlık Araştırma Yayıncılık adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni/Owner and Publisher

Dr. Ataullah ŞAHYAR asahyar@hadisevi.com

Editör/Editor in Chief

Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU (Uludağ Üniv., Bursa) ihatiboglu@uludag.edu.tr

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Yrd. Doç. Dr. Erdinç AHATLI (Sakarya Üniv., Adapazarı) eahatli@sakarya.edu.tr

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Khalid Zafarullah DAUDI (Government Post Graduate College, Faisalabad), Yrd. Doç. Dr. Özcan HIDIR (The Islamic University of Rotterdam, Rotterdam), Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK (İstanbul Üniv., İstanbul), Doç. Dr. Tahsin GÖRGÜN (İSAM, İstanbul), Prof. Dr. Zekeriya GÜLER (Selçuk Üniv., Konya), Dr. İbrahim KALIN (College of the Holy Cross, Massachusetts), Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY (İlim Yayma Cem., İstanbul), Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK (Fatih Üniv., İstanbul), Prof. Dr. Yavuz ÜNAL (Ondokuz Mayıs Üniv., Samsun), Doç. Dr. Mehmet YALAR (Uludağ Üniv., Bursa), Yrd. Doç. Dr. Hayati YILMAZ (Sakarya Üniv., Adapazarı), Prof. Dr. Ahmet YÜCEL (Marmara Üniv., İstanbul)

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Nevzat AŞIK (Dokuz Eylül Üniv., İzmir), Prof. Dr. Abdullah AYDINLI (Sakarya Üniv., Adapazarı), Prof. Dr. Mustafa el-A'ZAMÎ (Câmiatü Melik b. Suûd, Riyad), Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU (Marmara Üniv., İstanbul), Prof. Dr. Ali CUM'A (Câmiatü'l-Ezher, Kahire), Prof. Dr. İsmail L. ÇAKAN (Marmara Üniv., İstanbul), Prof. Dr. Yasin DUTTON (Edinburgh Üniv., Edinburgh), Prof. Dr. Nureddin ITR (Câmiatü Dumaşk, Şam), Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR (McGill University, Montreal), Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK (Marmara Üniv., İstanbul), Doç. Dr. Bedî' Seyyid LAHHÂM (Câmiatü Dumaşk, Şam), Prof. Dr. Selahattin POLAT (Erciyes Üniv., Kayseri), Prof. Dr. İbrahim M. ABU RABI' (Hartford Seminary, Hartford, CT) Prof. Dr. Kemal SANDIKÇI (Karadeniz Teknik Üniv., Rize), Prof. Dr. M. Abdüşşehid NU'MÂNÎ (Karaçi Üniv., Karaçi)

Uluslararası İlişkiler/International Relations

Doç. Dr. Abdülhamit BİRİŞİK (Uludağ Üniv., Bursa), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tahir DAYHAN (Dokuz Eylül Üniv., İzmir), Yrd. Doç. Dr. İbrahim H. İNAL (Harran Üniv., Şanlıurfa), Yrd. Doç. Dr. Muammer İSKENDEROĞLU (Sakarya Üniv.), Doç. Dr. Bülent ŞENAY (DİB Hollanda Din Müşaviri)

Bilişim&İletişim/Correspondence

Dr. Muhammed ABAY (Marmara Üniv., İstanbul), İbrahim ALTAN (Sakarya Üniv., Adapazarı)

Tashih/Proof Reading

Abdülkadir ŞENEL (İSAM, İstanbul), Fatma KIZIL (Uludağ Üniv., SBE, Bursa)

Düzeltilmeler/Corrections

Dr. İshak Emin AKTEPE (SÜHA, İstanbul), Dr. Huriye MARTI (Selçuk Üniv., Konya), Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR (Marmara Üniv., İstanbul), Serkan DEMİR (Marmara Üniv., İstanbul)

Web Sitesi Tasarım ve Yönetimi

İbrahim ÖZTOP (Uludağ Üniv., Bursa) www.islamiSanat.net

Kapak Tasarımı/Cover Design

Latif ÇETİNKAYA (latifcetinkaya@yahoo.com)

Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD) hakemli bir dergidir. Yılda iki kez yayınlanır.

Dergide yayınlanan makalelerin ilmi, fikri ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD) Index Islamicus ve EBSCO tarafından taranmaktadır./

Journal of Hadith Studies has been indexed by *Index Islamicus* and EBSCO.

Yönetim ve Dağıtım/Administration and Distribution

SÜHA Danışmanlık Araştırma Yayıncılık, Toygar Hamza Mah., Hacı Mutlu sok. No: 5
34672 Üsküdar/İSTANBUL/TÜRKİYE, 00 90 (216) 334 82 07, 00 90 (216) 391 89 55 (Fax)

Web: <http://www.hadisevi.com> E-mail: editor@hadisevi.com, abone@hadisevi.com

© SÜHA Danışmanlık Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2008

Hesap No/Bank Account: Akbank Kadıköy Şub.: 170-251-3 (Ataullah ŞAHYAR)
Fiyatı/Price: 10 YTL (2008 Yılı abone/Subscription Rates for 2008 kurumlar: 20 YTL, normal: 17,5 YTL, öğrenci-öğretmen 15 YTL, yurtdışı/abroad: 60 \$ veya 50 €)

Tahsin Görgün ile İlmî Hayatı ve Zihnî Arka Plânı Üzerine

Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU*

İbrahim Hatiboğlu: Kıymetli Üstadım; *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)* için mülâkat yapmak ve sünnetle/hadisle alâkalı görüşlerinizi paylaşmak üzere teklifimizi kabul ettiğiniz için öncelikle teşekkür ediyoruz. Elbette çok geniş bir ilgi alanınız var, ancak ben *HTD*'nin hadisle ilgili bir akademik ihtisas dergisi olması sebebiyle, özellikle hadisle alâkalı görüş ve yaklaşımlarınızı öğrenmek, bunun üzerine konuşmak üzere sizinle mülâkat talebinde bulundum. Ancak, buna zemin teşkil edecek şekilde, biraz da hadisle irtibatlı olmak üzere öncelikle ilmî hayatınızı, dinî düşüncenizi sormak istiyorum, uygun görürseniz oradan başlayalım isterseniz.

Görgün: Evet. Ben teşekkür ediyorum böyle bir davet aldığım için her şeyden önce. Doğrusu bir taraftan baktığımda bizim, nesil olarak biraz ara nesil olduğumuzu düşünüyorum. Mutlaka bizim hocalarımız var ve hocalarımızın önemli bir kısmı bizim sahip olduğumuz imkâna sahip olamadılar, yani kendileri gibi hocaları olmadı. Şöyle ifade edeyim, İmam-Hatip Lisesi'ne girdiğim vakit tabi orda öğretmenlerimiz, hocalarımız vardı. Bu hocalarımız belki belli ölçüde dinî ilimlerde irtibat kurmuş gayretli insanlardı. Daha sonra İlahiyat Fakültesi'ne girdik. İlahiyat Fakültesi'ne girdiğimizde. Doğrusu, hatırladığım kadarıyla ilk aylarda bir şok yaşamıştım. İlk aylarda kitap satış bürosuna uğradığımda Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin yayınlarını ve dergisini görmüştüm. Bu yayınlarda dinle alâkalı bir şey görmemişim, yani dinî bir şey görmemişim. İlahiyat Fakültesi'nde benim ilk zamanım bir anlamda bir hayal kırıklığı olmuştu. Fakat zaman içerisinde bizim önemli, hakikaten kıymetli hocalarımız oldu. İlk yıl Türk Dili ve Edebiyatı dersimize rahmetli Esat Coşan Hoca Efendi gelmişti, asistanlarıyla birlikte. Esat Coşan Hoca Efendi'nin o vakitler hakikaten şahsiyetiyle hâli ve tavriyla bizim, benim için şahsen çok çok önemli bir yeri oldu. Yani hep onu hayırla yâd etmişimdir. Bir anlamda ilk yıl

---

* UÜ İlahiyat Fakültesi, BURSA

Arapça yoğunluklu dönem geçirdik. Arapça yoğunluklu dönem içerisinde Türk Dili ve Edebiyatı dersi üzerinde bir anlamda din ile irtibatımız da fakülte içerisinde ilmî olarak kurulmuş oldu. Zaman içerisinde bizim başka önemli hocalarımız da oldu Meselâ Süleyman Hayri Bolay Hoca, Talât Koçyiğit Hoca, İsmail Cerrahoğlu Hoca. Bunun yanında Mehmet Aydın, Süleyman Ateş, Hüseyin Atay, bunlar bizim hocalarımızdı. Şimdi hocalarımız arasında her ne kadar bizim doğrudan dersimize gelme de Mehmed Said Hatiboğlu Hocayı burada özellikle zikretmem lâzım. Yanılmıyorsam fakülte üçüncü sınıfta iken bir seminer vesilesiyle Hocanın doktora tezini ilk defa elime almıştım, kendisi bana vermişti. O doktora tezini okuduğumda yani hakikaten çok şaşırmıştım. Bir de üstelik hocanın evine gidip evini de gördükten sonra o tezi okuduğumda şaşkınlığım iki katına çıkmıştı. Çünkü o kadar geniş müktesebatı olan, o kadar çok kitapla içli dışlı olan, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) o kadar fazla muhabbeti olan bir hocanın böyle bir tez yazma ihtimali bana göre yoktu. Bana bir ara sadece doktora tezini değil doçentlik tezini de verdi. Doçentlik tezini de inceleme fırsatı buldum daha fakülte talebeliği sıralarında o çerçevede de hakikaten de bir taraftan Hatiboğlu hocaya şahsiyet olarak çok büyük muhabbetim olmakla birlikte bir mü'min olarak, mü'min Hatiboğlu Hocaya muhabbetim sınırsız olmakla birlikte ilim adamı Hatiboğlu Hoca'da çok ciddi sorunlar olduğunu fark ettim. Bu yönden ilginç bir şekilde Meselâ Talat Koçyiğit Hoca'nın yazdığı eserleri ben dikkate aldığımında...

Hatiboğlu: Talât Koçyiğit Hocamıza geçmeden önce bir Peygamber (s.a.v.) aşığı, bir sahâbî aşığı, adlarını duyduğunda bile onlara muhabbeti tezahür edecek şekilde onlara karşı saygısı ve muhabbeti olan bir insanın akademik eserlerinde sizi hayrette bırakan bu çelişkiyi nasıl izah ediyorsunuz? Yani burada hakikaten genel anlamda akademik çevreler söz konusu ama bir hadisçi nesil ki hepimiz M. Said Hatiboğlu hocamızın torunları sayılırız ilim yolunda, Türkiye'deki hadis çalışmaları yolunda. Bu çelişkiyi zihinlerimizde izah etmemiz lâzım, nasıl açıklıyoruz bu durumu? Yani o kadar büyük bir literatürü yakından bilen, Efendimiz'in (s.a.v.) adını duyduğu zaman edebinden, muhabbetinden ağlayan bir Hoca Efendi, ama çalışmalarına bakıldığında size de "beni hayrette bıraktı" dedirten ölçüde bir vakıa var ortada.

Görgün: Tabi fakülte talebeliğim sırasında bunu izah edemedim. Bunu ancak özellikle Goldziher maddesini yazdıktan sonra belirli bir ölçüde açıklama, en azından kendimce açıklama imkânı buldum. *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde Goldziher'le ilgili olarak benim onun kendi eserlerindeki sözlerine dayalı olarak söylediğim bir şey karşısında, Hatiboğlu Hocanın tavrını, ifade ettiği kanaatini hatırlıyorum. Goldziher'in kendisini katı bir Yahudi olarak nitelemesini hoca kabullenmedi, yani kabullenemedi. Böyle bir şeyi bu insan söylemiş olamaz gibi bir şey söyledi. Bu tabi beni tekzib etme anlamında değil, o bu

sefer kendi tanıdığı Goldziher'in yani bildiği Goldziher'in bildiği gibi olup olmadığı konusundaki şüphesini ifade etti. Şimdi buradan benim çıkardığım netice şu: Bu sadece Hatiboğlu Hoca'yla alâkalı olan bir şey değil. Bizden önceki nesil hocalarımızın ilim konusunda sâfiyâne bir tavrı var. Bir dinin mensubu olmadan da o din hakkında objektif kanaatler beyan edilebileceğini, öyle olunca da ilimle dinin yani âlim olmakla bir dinin mensûbu olmanın birbirinden farklı kategoriler olduğunu düşünüyorlar. Bu çerçevede de özellikle Batı'daki İslâm araştırmaları konusunda yapılan çalışmaların sahiplerini normal bir İslâm âlimi gibi algılıyorlar. Şimdi bu tabii işin bir tarafı, aynı zamanda bunun bana kalırsa gene belki varoluşsal başka bir tarafı da var. Bu varoluşsal tarafı şöyle; Türkiye'de İlahiyat Fakültesi Ankara'da kurulurken yapılan tartışmalara bakıldığında, yine İstanbul Üniversitesi'nde İslâm Araştırmaları Enstitüsü gibi bölümler, kurumlar oluşturulurken hep şöyle bir argüman geliştirildi ve bu argümana dayalı olarak bunlar yapıldı: İslâmiyet'i ilmî yöntemlerle yani Batı'da yapıldığı gibi araştıran insanlar yetiştirmek ve öyle kurumlar oluşturmak. Öyle olunca Türkiye'de bir anlamda İlahiyat Fakültesi'nin fakülte olarak kurulmasında Batı dünyasındaki oryantalist çalışmaların varlığının örnek olma açısından bir sebep teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle, bir anlamda Türkiye'de İslâmî konuların ilmî olarak araştırılması ile bağlantılı olarak, bunun bir etken olduğunu hocaların bir kısmının en azından farkında olarak Batı'da yapılmış olan İslâm ile ilgili çalışmaları ve bu çalışmalarını yapanları özel bir şekilde değerlendirdiklerini görüyoruz. Bir anlamda uzaktan da olsa bu memlekette İslâmiyet'le ilgili ciddi işler yapılabilmesini mümkün kılan örnekler olmaları hasebiyle de bu kişilere karşı bir tür minnet duygusuna sahip olduklarını gözlemliyoruz ki varoluşsal ciheti dediğimiz işte bu tarafı.

Hatiboğlu: Anladım.

Görgün: Şimdi, bunu düşündüğümüz vakit bizden önceki nesil hocaların Hatiboğlu Hocada belki de ileri bir noktada gördüğümüz, Batı'daki çalışmaları yapan ilim adamlarına yani oryantalistlere İslâm âlimi muamelesi yapma eğiliminin bu iki sebebi önemli. Ama bunların yanında tabii üçüncü bir sebep olarak da şunu düşünebiliriz. Türkiye'de, en azından XIX. yüzyıldan sonrasına bakıldığında sürekli yontulan, yok edilen yavaş yavaş eriyen, tesiri gittikçe azalan, varlığı oldukça problemlili bir kültürel ve ilmî hayat var. Bu ilmî hayat gün gittikçe zaafa uğruyor, zaafa uğradıkça küçülüyor, küçüldükçe yine zaafa uğruyor. Böyle devam ediyor, bunun bir noktada bütün bir kültürel hayatın belki bitmesi, ilmî hayatın bitmesi gibi bir neticesi olmuş ve bir noktada Türkiye'de İslâmiyet'le, İslâm kültürü ile ilmî olarak uğraşma sona ermiş. Şimdi bu ilmî olarak uğraşmanın sona erdiği bir dönemden sonra, Türkiye'de çok çeşitli gayretlerle bu ilmî faaliyeti yeniden güçlendirme ihtiyacı ortaya çıktığında Türkiye'de ve genel olarak İslâm dünyasında bu arada yeni yapı ve faktörler

ortaya çıkmıştır. Neticede, bu yeni yapılara ve yeni faktörlere bağlı olarak ilimle ilgilenme şeklinde de bir yenilik söz konusu olmuştur. Bu noktada bir anlamda Batı'da yapılan çalışmalar Türkiye'deki yeni oluşturulacak kurumlara ve bunların faaliyetlerine örnek teşkil etmiş, sadece tek tek oryantalistlerin görüşleri değil yapı olarak oryantalist kurumlar da örnek teşkil etmiş. Meselâ gerçi daha önce örneği olmakla birlikte Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi gibi Türkiye'de yüksek dinî ilimlerin tahsil edildiği bir mekân olarak İlahiyat Fakültesi'nin kurulması Ankara Üniversitesi'nin bünyesinde ve bu kurumun İlahiyat Fakültesi olarak kurulması veya bu ismin verilmesi tabi çok manidar. Çünkü bizde eskiden dini tahsilin yapıldığı mekânlar İlahiyat Fakültesi değil medreselerdi. İlahiyat Fakültesi bir geçiş kurumu olarak sonradan oluşturulmuş, daha sonra özellikle Ankara İlahiyat Fakültesi kurulduğunda Batı'daki teoloji fakültelerine tekabül eder bir tarzda düşünülmüş. Fakat ilk faaliyetlerine baktığımızda Batı'daki teoloji fakültelerinin kendi inançlarıyla ilgilenme şekline benzer bir faaliyet yürütmekten daha çok Batı'daki teoloji fakültelerinde veya normal oryantalistik bölümlerinde İslâmiyet'le ilgilenme şekli esas alınarak İlahiyat Fakültesi'nde faaliyetler yapılmış, dersler verilmiş. Şimdi bu üçüncü faktör de önemli, din, dinî tahsil alanı, ilmî tahsil alanındaki görünüşü doğrudan doğruya Türkiye'nin yaşadığı yapısal dönüşümün ortaya çıkardığı neticeler olarak görmek önemli. Şimdi bütün bu üç ciheti dikkate aldığımız vakit, o zaman bir neslin belli ölçüde Batı'daki yapılan çalışmaları belki Batı'da çalışma yapanların düşünmediği bir tarzda ciddiye almaları belli ölçüde anlaşılabilir hale geliyor.

Hatiboğlu: Yani Hatiboğlu Hocamızın bu çerçevede biraz daha değerlendirilmesi lâzım diyorsunuz.

Görgün: Evet.

Hatiboğlu: Talât Bey Hocamızla irtibatınıza tam girmişken, biraz da düşüncelerinizi açmak gayesiyle araya girmiş oldum. Şimdi Talât Bey Hocamızla alâkalı olarak söyleyeceklerinize geçebiliriz her halde.

Görgün: Talât Bey Hocamız, doğrudan bizim derslerimize gelmedi. Fakat onun yazdığı eserler hem *Hadis Usûlü* hem *Hadis Tarihi* ders kitaplarımız olduğu için doğrudan olmasa bile dolaylı bir şekilde hocamızın talebesiydik tabi. Şimdi şu nokta önemli; Talât Bey Hocamızın en önemli özelliği bir defa klâsik hadis usûlünü, bizim de belli ölçüde anlayabileceğimiz bir tarzda, belki oryantalist dil kullanım şeklini de dikkate alarak yeniden ifade etmesidir. Meselâ, yüz yıl geriye gitseniz, onun meselâ *Hadis Tarihi*'ne benzer eseri düşünemezsiniz, İzmirli İsmâil Hakkı'nın *Târîh-i Hadîs*'ini istisna edersek, öyle bir 'hadis tarihi' yazıcılığı yok, öyle bir gelenek yok.

Hatiboğlu: Tabi ki onun öncesi yok. *Târih-i Hadîs*'i neşre hazırlarken de müşahede ettiğim kadarıyla, İzmirli de öyle iddia ediyor ve "İlk defa âcizleri tarafından tedvîn olunan *Târih-i Hadîs*" ifadesini kullanıyor.

Görgün: Aynen öyle. Ama önce ne var tabakât kitapları var, onun yanında daha başka türlü eserler var. Ama bunu bir tarihi örgü içerisinde sistematik olarak birbiriyle irtibatı içerisinde bir anlatıyla, bir hikâye tarzında hikâye etme/tahkiye formu mevcut değil. Bu tahkiye formu nispeten yeni fakat bu tabi bir anlamda bizim yetişme tarzımıza da uyan bir anlatım şekli olduğu için de gayet tabi istifade ettiğimiz bir eser oldu. Form olarak baktığımızda Koçyiğit Hocanın usûl alanında özellikle *Nuhbetü'l-fiker* ve onun şerhini tercümesi ondan sonra ona dayanarak bir hadis usûlü telif etmesi bir anlamda bizim klâsiklerimizle irtibatımızı nasıl kurabileceğimiz konusunda bir fikir edinmemize yol açtı. Tabi ben kendi yetiştiğimiz dönemdeki hocalarımızı dikkate alarak konuşuyorum zira biraz daha ileriye gittiğimiz vakit bir *Tecrîd-i Sarîh* Mukaddimesi veya daha ileriye doğru gittiğimizde tabi başka teşebbüsler var, bunların en şümüllüsü yine *Tecrîd* mukaddimesi. Fakat Talât Koçyiğit Hocaya baktığımız vakit Talât Koçyiğit Hocanın hadislerle ilgili olarak bu iki eseri özellikle mühim. Tabi ayrıca onun da akademik çalışma olarak doktora ve doçentlik tezlerinin her birisi zaten kendi başına ayrıca ehemmiyet arz eden eserler. Talât Koçyiğit Hocanın Hatiboğlu Hocadan ayrıldığı en önemli nokta; Talât Koçyiğit Hocanın oryantalistlere bir din âlimi muamelesi yapmayıp, onların en azından muhtelif alanlarda yaptığı çalışmalarda savundukları bazı fikirlerin, yöntemden daha çok tek tek fikirlerin kendi yaptığı araştırmalar çerçevesinde hilâf-ı hakikat olduğunu fark edip buna karşı hakikati ortaya koyma gayretidir.

İbrahim Hatiboğlu: İki hocamız arasındaki farkı bu şekilde tespit ediyorsunuz?

Görgün: Evet, böyle gözlemliyoruz. Burada tabi önemli olan nokta şurası; Talât Koçyiğit Hocada bir bütün olarak yöntem eleştirisinden daha çok, bir şekilde nüfuz edip, kavrayıp eleştirmediği yöntemin neticesinde ortaya çıkmış olan bazı görüşlerin daha farklı bir bağlam içerisinde, yani kendi o klâsik bakış çerçevesinde ortaya çıkardığı yanlışların gösterilmesi çabası var. Bu bir anlamda yine sadece Talât Koçyiğit Hocadaki bir tavır değil, yani sadece ona has bir tavır değil. Başka hocalarımız da hemen hemen aynı dönemlerde benzer çalışmalar yaptılar. Meselâ Süleyman Ateş Hocanın "Kur'an-ı Kerîm'e İtirazlar İslâm'a İtirazlar ve Kur'an Kerîm'den Cevaplar" tezinde yanılmıyorsam doktora tezi ama lisans tezi de olabilir, benzer bir şeyi görüyoruz. Yani bir yöntem eleştirisinden daha çok iddialar görülüyor bu iddiaların yanlış olduğu tespit edilip gösterilmeye çalışılıyor.

Hatiboğlu: Bu belki ansiklopedide *İslâm Ansiklopedisi*'nde Goldziher maddesinde özellikle Goldziher'in hayatı kısmı değil de sizin yazdığınız

düşünce yönü analiz edilinceye kadar Türkiye’de oryantalizme yönelik eleştirilerin genel karakteri gibi geliyor bana. Yani çok özel olaylar, belirli deliller, yanlış kullanımlar, tercüme hataları ve yahut da İslâm kültürüne vâkıf olmamalarından kaynaklanan yanlış algılar, kendi kültürleri bağlamında anlama çabaları gibi, çok yüzeysel, ama bireysel olaylarla ilgili itirazlar tarzında cereyan ediyordu belki.

Görgün: Evet.

Hatiboğlu: Kanaatimce, ilk defa sizin *DİA*’da yazdığınız Goldziher maddesinin ilgili bölümü onun durduğu yeri sağlam şekilde tespit etmesiyle, sonradan yapılacak sistemli eleştirilere ön ayak da oldu. Çünkü ben de Goldziher’le ilgili yaptığım çalışmalarda, o tespiti önemseydiğim için oradan hareketle çalışılmasının daha isabetli olacağına karar verdim. Fakat tabii sizin ifade ettiğiniz üzere, bir nesil hocalarımız gerçekten benzer bir yöntem izlediler. Hatta ben şunu da söyleyebilirim, Goldziher’in sistemli metodolojik yaklaşımına dair bunca çalışma yapılmasına ve bunların bilinmesine rağmen hâlâ daha oryantalist eleştirilerinde eski tavrı sürdüren çalışmalar devam ediyor. Herhalde, meselelere metodolojik perspektiften bakan yaklaşımlar özümSENDİKÇE ve bunları yapan insanların sayısı artıkça sistem bütünlüğünü dikkate almayan yaklaşımlar akademik çevrelerde etkisini kaybedecek.

Bir de Hocam ben şunu sormak istiyorum. Sizin ilmî geçmişinizde iz bırakan hocalarımızdan söz ederken, öncelikle merhum M. Esad Coşan Hoca Efendiye atıfta bulunmuştunuz. Onun dışında Hatiboğlu hocamızı, Talât Beyi, Süleyman Ateş’i, Abdülkadir Şener’i ilk defa AÜ İlahiyat Fakültesi’nin muhtelif kürsülerine alıp onların yetişmesine ön ayak olan bir hocamız var. Muhammed Tayyib Okiç. Onun özellikle oryantalist düşünceyi iyi tanıması, ona yakın yabancı dil bilmesi ve bununla alakalı olarak çalışmalar yapmış olması, o zamanın asistanları, ama şimdinin duayenleri olan hocalarımızın, Türkiye, Arap Dünyası ve Batı’daki İslâm tetkiklerini mukayeseli bir yaklaşımla ele almalarında önemli bir tesir icra etmiş midir? Hocalarımızın İslâmî meselelere yaklaşımlarına bakarak, bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

Görgün: Şimdi tabii, Mart 1977’de vefat etmesi sebebiyle ben M. Tayyib Okiç Hocayı tanıma saadetine mazhar olamadım. Ancak *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler* adlı eseri o dönemde okuduğum eserler arasındaydı. Eserde şimdi hatırladığım kadarıyla, anlatılan şeylere baktığımızda karşımıza çok yüceltilen bir oryantalist tipi çıkıyor. Yani yüceltilen bu oryantalist tipine baktığımız vakit bunları, en azından o günkü şartları dikkate aldığımızda çok da yüceltme olarak değerlendirmek belki doğru olmayabilir. Şu yönden şimdi bir taraftan bakıyorsunuz. Bizim muhtelif alanlarda kendi klâsik eserlerimizle

uğraşmayı bir zül addeden bunu tamamen terk etmiş bir nesil, öbür taraftan adını sanını bilmediğimiz, duymadığımız kitapları, üstelik yazmaları okuyup inceleyip, onları inceledikten sonra onlardan neşirler yapan, onlara atıflarla birçok çalışma yapan, birbiriyle irtibatsız gibi gözükken birçok şeyi bir biriyle irtibatlandırarak bunlarla ilgili görüşler beyan eden işte oryantalist dediğimiz bir tip var. Şimdi özellikle 1950’li yılları düşündüğümüzde, 1950’li yıllarda Türkiye’de her ne kadar çok önemli, ayaklı kütüphane diye kabul edilen hâfız-ı kütübler ve çok sayıda hoş sohbet insanlar varsa da bunların ne telif açısından ne de efendim sematik bir şekilde o bildiklerini ifade etme açısından yaptıkları bir şey yok. En azından biz bilmiyoruz böyle çalışmaları olduğunu.

Hatiboğlu: Belki, Batı üslûbu ve çerçevesine sığmayan bir biçimde, gelenek olarak tevarüs ettikleri şeyi sürdürüyorlar.

Görgün: Tabi. Meselâ sonradan duyduğum şeylerden birisi, Helmut Ritter’in ilminin kaynağı aslında Oskar Rescher. Müslüman olunca Osman diye anılmıştır. Rescher’in bilgi kaynağı ise İsmail Saib Sencer. Şimdi, meselâ Rescher, birkaç yerde gördüm, hocasından dünyanın en bilgili insanı diye bahsediyordu. Ancak, bakıyorsunuz yazdığı bir şey yok. Şimdi gelip kendisi o hocadan diyelim Klâsik Arap Edebiyatı’yla ilgili şeyler öğreniyor, dinliyor bir şekilde yazıyor, anlatıyor ve kendisi bir şekilde meşhur oluyor ama diğer taraftaki hoca efendi hiç bilinen birisi değil. Kendisine belki söylense ‘bunları yaz’ diye, “yok canım harciâlem, herkesin bildiği şeyler” deyip yazmıyor. Şimdi bunu dikkate aldığımız vakit ortada böyle bir şey var. Yani bir tür bezginlik, bıkkınlık... Yani sahip olunan şeylerin, bir anlamda bilinen şeylerin artık işe yaramaz olduğuna dair bir intibanın etkin olduğu bir bakış şekli. Bu çerçevede bunları ele alıp kullanarak bir ilmî form verip dergilerde özellikle Batı dillerindeki dergilerde vs. yazan insanlar var. Bu insanlar netice itibarıyla yaptıkları şeyin mühim bir kısmı problemlili olsa bile nihaî olarak bakıldığında İslâm kültürünün bir anlamda hakkında konuşulur bir mevzu olarak canlı kalmasına katkıda bulunuyor. Bu çerçevede Tayyib Okiç Hocanın, oryantalist tipine ehemmiyet vermesi, onu bugün bizim bakış açımıza göre yüceltmış gibi gözükmesi çok da garip değil. Bizim şu andaki görüşümüz, bilgimiz çerçevesinde buradan baktığımızda abartmış dememiz çok da haklı değil bu yönden. Ama diğer taraftan baktığımızda, belli bazı noktalarda yine Tayyib Okiç Hocanın da yöntemden daha çok nihaî olarak ortaya çıkan neticeyi dikkate aldığını ve bu neticenin de bir anlamda yine Müslümanların kendi kültürleriyle irtibatlarını muhafaza etmede bir fonksiyonu olduğu düşünülerek muhtemelen özellikle vurgulandığını söyleyebiliriz. Yani bir anlamda o gün, İslâm kültürüyle, dinle ilgilenmek, bunu Batılılar yapıyorsa şayet, tırnak içinde ‘gerici’ bir faaliyet olmaktan çıkıyor, normalleşiyor bir anlamda. Bu normalliği muhafaza etmek açısından baktığımızda bir anlamda yine Tayyib Okiç’in değerlendirmelerini

kendi şartlarında görmek lâzım. Ama bu gün baktığımızda gayet tabi hakikaten orda çok çeşitli cihetlerde sorunlar var.

Benim hadis ilmiyle sistematik olarak ilgilenmem daha talebeliğim sırasında cerh ve ta'dîl ilmi üzerine oldu. Cerh ve ta'dîl ilminin, o gün anlayabildiğim kadarıyla inceleyebildiğimde, çok muhteşem bir şey olduğunu fark etmiştim. Bu konuda zaten tartışmalara baktığımızda gene bunu inkâr edenlerle hatta oryantalistler arasında da bunun çok önemli bir şey olduğunu söyleyenler var. Yani aynı kanaat oryantalistler arasında da mevcut. Ama hakikaten baktığımızda, gittikçe daha fazla bu konuyla veya benzer konularla ilgilendikçe şunu da fark ettim; isnad Müslümanların geliştirdiği çok önemli yöntemlerden birisidir. Yani bu ancak İslâm toplumu gibi bir toplumda olabilirdi. Ama Müslümanlar kendileri sadece İslâm toplumunda görülebilecek olan bir yolu fark ederek bu yolu hem keşfedip hem de dile getirerek önemli bir iş yapmışlardı. Bu çerçevede bunu fark ettiğimde isnadı zayıflatan ve isnadı bir anlamda zayıf gösteren bütün teşebbüsler benim için daha ilk baştan itibaren çok problemlili yaklaşımlar olarak gözüktü.

Hatiboğlu: Hocam ben hadis ilmine, biraz daha sonra girmeyi arzu ediyorum. Öncelikle, sizin ilmî serüveniniz konusuna biraz daha devam etmek istiyorum. Şimdi yaptığımız çalışmalara, verdiğiniz konferanslara, sunduğunuz tebliğlere baktığımda geleneksel İslâm düşüncesine çok önemli bir vurgu yapıyorsunuz ve hatta genel yaklaşımınızın merkezine onu oturtuyorsunuz görebildiğim veya en azından benim algıladığım kadarıyla. Bu anlamda İslâm düşüncesini 'geleneksel formda' birisiyle birlikte okuma imkânı oldu mu? Yoksa siz kendi kendinize ilgili literatürü okuyarak mı ilim yolculuğunuza devam ettiğiniz? Ayrıca bir de bu geçmişinizin hadisle irtibatının kurulması da gerekir tabi. Klâsik İslâm düşüncesinde hadisle alâkalı olarak okunan birtakım şeyler var. Belli bir merhalede onları da yapmanız gerekiyor o form içerisinde. Bu çerçevede kendinizi nerede, ne şekilde görüyorsunuz? Bunu da merak ediyorum doğrusu. Benim merak etmem önemli değil. Zannediyorum "bu dergi niye Tahsin Beyle röportaj yaptı" sorusunun cevabı olacak belki, bu açıdan buraya getirmek istiyorum konuyu.

Görgün: Evet şimdi ilginç bir şey, benim hem klâsik metinlerimizle hem ilimlerimizle irtibatım zaman zaman tabi bu alanın hocalarından ders alarak oldu. Tabi bu böyle sürekli dersler olmadı. Meselâ klâsik usûl metinleri diyelim, *Emsile* ile başlayıp *Kâfiye* ile devam eden süreçte bir ders halkasına katıldım diyelim. Katıldıktan sonra baktım o yapılan dersler beni tatmin etmiyor. Bu, metnin kendisinden daha çok metne benim baktığımda gördüğüm şeyleri metni anlatanın görmemesinden kaynaklandı. Bunu çok yaşadım.

Hatiboğlu: Buradan devam edelim uygun görürseniz. Ben bunu açmanızı istiyorum biraz daha.

Görgün: Evet, yani bu da tabi daha ilginç. Daha imam hatip talebeliğim sırasında bunu fark ettim. Yani fark ettim derken, diyelim *Emsile*'nin okutulduğu, klâsik medrese usûlü Arapçanın okutulduğu bir ders halkasına bir iki ders gittikten sonra baktım ki hem çok yavaş hem de çok sathî. Öyle olunca tamam, bunu ben kendim yaparım dedim gördükten sonra. Kendim yaptım zaten ve devam etmedim formal manada. Diyelim izhar okumak gerekiyorsa belli bir süre devam ettikten sonra bunu ben kendim yaparım, *Kâfiye*, *Molla Câmi*, ... özellikle *Molla Câmi*'nin okutulduğu bir halkaya katıldığımda baktım, hakikaten okutan Hoca Efendi anlamıyor anlattığı şeyleri.

Hatiboğlu: Özellikle tam olarak içine giremediğin de oluyor tabi. O kitaplarda herhalde lafzı okuyup tercüme etmekle, konunun özünü kavrayıp, anlatmak farklı şeyler.

Görgün: Aynen öyle. İlâhiyat talebeliğim sırasında olmuştu bu. Yani orada ders halkasına bir iki defa katıldım. Biraz da halkanın âdâbını zorlayarak bazı sorular sormaya ve açıklamalar yapmaya kalkınca tabi orada garip bir durum oldu. Onu da fark edince baktım ki "yok, bunu kendim okuyabilirim" dedim ve devam etmedim. Şimdi bunun manası şu, her ne kadar mutlak manada bir kopukluk olmasa bile, o akışın içine mutlak manada girmiş değilim.

Hatiboğlu: Belki de, onu geleneksel formda yetişerek öğretmiş olan kişiyle bir çatışma yaşamak veya o formu sürdürmek zaman kaybı olacak.

Görgün: Ama, devam edemezdim zaten, gerçekten devam edemezdim. Çünkü olmuyordu yani. Rahat hissetmiyordum kendimi. Çünkü okuyorsun, kendim okuduğumda anladığım şey bana yetiyordu. Ayrıca orada bir şey dinlemem gerekmiyordu. Çünkü anlatılan şeyler beni tatmin etmiyordu zaten. Bu yüzden klâsik usûlü belli ölçüde bu şekilde devam ettiğimi söyleyebilirim. Bu çerçevede, diyelim ki hadis...

Hatiboğlu: Bizde meşhurdur. Birgivi'nin *Metnü usûli'l-hadîs*'i. Zaten çok muhtasar metin. Tahmin ediyorum dört, beş sayfalık bir kısa metindir. Ama onun üzerinde yazılmış çok sayıda şerh ve hâşiyeye var.

Görgün: Dâvûd-i Karsî'nin hâşiyesi Türkçe.

Hatiboğlu: Dâvûd-i Karsî'nin de tabi ki hâşiyesi var. Onunla irtibatınız en azından hadis usûlü ile irtibatınız...

Görgün: Meselâ Dâvûd-i Karsî'nin eserini çok ciddi ciddi okuduğumu ve okuttuğumu hatırlıyorum. Yine tabi bir hocayla değil. Şimdi tabi, ilâhiyat fakültesi talebeliğim sırasında bu aynı şekilde devam etti. Aynı şekilde devam

eğerken belki benim klâsik müktesebât ile irtibat kurmam Elmalılı Hamdi üzerinden oldu. Hem bu taraftan gelirken, yani Arapça ile ilgili âlet ilimlerini okurken, burada tabi ki klâsik mantık da önemli, bunları okurken, hem de diğer bir çerçevede belki özellikle *Molla Câmi*'yi okuma aşamasında Elmalılı Hamdi Efendinin tefsiri ile yakın irtibat kurmamın da önemli katkısı olabilir. Yani Elmalılı Hamdi Efendiyi belli ölçüde tanıdıktan sonra *Molla Câmi*'yi, onu bilmeyen, onunla irtibatı olmayan birisi okutursa o sizi tatmin etmiyor artık. Ya da başka şeyler bekliyorsunuz. Çünkü Elmalılı Hamdi Efendinin tefsirinde dil ile ilgili o kadar ilginç, yani o teferruatla ilgili o kadar ilginç açıklamalar var ki, şimdi onları bilerek gidip onun gerisinde bir açıklama duyduğunuz vakit, tatmin etmiyor sizi artık. Şimdi bu yönden tabi Elmalılı Hamdi Efendinin, yani belki bir ilâhiyat fakültesi diplomasından daha fazla benim üzerinde tesiri oldu diyebilirim.

Hatiboğlu: Klâsik birikimi anlama, yorumlama ve daha çeşitli anlamlar çıkartma açısından her halde.

Görgün: Kesinlikle ve hemen onun başında da *Tecrîd-i Sarîh* ...

Hatiboğlu: Şimdi benim az önceki noktada zihnim takılı kaldı. Orayı aştıktan sonra her halde ilerlememiz benim açımdan daha sağlıklı olacak diye düşünüyorum. Bu işte, meşhur *Emsile* ile başlayan ve devam eden eğitim silsilesi var. Medrese eğitimin muhtelif eserleri ve onların açılımları, şerhleri, haşiyeleri var. Bu literatürü herkes okuyor, hatta okuyan insanların birçoğu bu bizim şu içinde bulunduğumuz halimize sebep olan kitaplardır diyor. Yıllarımızı, onlarca yılımızı onlara verdik ve bizi mahvetti diyor. Onları okumuş insanlar içinde böyle yaklaşım var. Ve bir de siz diyorsunuz ki beni okutan ya da bu eserleri okumak için zaman zaman katıldığınız hocalarınızın o metinlerden anladığı ile benim anladığım farklıydı diyorsunuz. Daha doğrusu, benim kendi yaptığım okumalar daha fazla tatmin ediyordu diyorsunuz ve oradan sonuç çıkarıyorsunuz. Şimdiki geldiğimiz yere de baktığımızda diyoruz ki, çıkarılan sonuçların sizi oldukça iyi bir yere götürmüş olduğunu gözlemliyoruz en azından. Bunu neye bağlayalım biz yani şimdi? İlim yoluna girmiş genç talebeler için bunu bir yöntem olarak önerdiğimizde bunu kuru bir klâsik okumadan çıkarıp anlamlı, bizim geleceğimizi inşa eden bir şeye dönüştürmek için okumanız gerekiyor ve böyle olması için şunu yapmanız gerekiyor, şu tarzda okumanız gerekiyor diye de insanlara öneride bulunmanız gerekiyor diye düşünüyorum. Bunu biz nasıl okumalıyız ki, bunu sadece bir metin okumak ve tercüme etmek çerçevesinden çıkartalım. Bizim için varoluşsal ehemmiyeti bulunan dinî dayanaklarımızı doğru anlamaya ve onları güzel bir şekilde günümüzde anlaşılır kılmaya vesile olan bir şeye dönüştürelim. Burada bence aslında umutla beklenen ilim adamı portresinin, ilim adamı tipinin,

âlim tipinin şekillendirilmesi herhalde buradan başlayan bir şey diye düşünüyorum ben. Dolayısıyla burayı biraz açmanızı istiyorum. Aslında vakit ilerliyor ve hadise doğru girmemiz gerekiyor. Ama ben bunu daha çok önemsedğim için biraz daha bunu açmanızı temenni ediyorum.

Görgün: Şimdi burada üzerinde durmamız gereken iki husus var. Birisi, ne kadar seviyeli ve derinlikli olursa olsun bir fikrî, bir ilmî eserin hayatla irtibatının kurulması lâzım. Hayatla irtibatı yoksa çölde aç bîilaç dolaşan bir insanın bir kova dolusu altın bulması gibi bir şey olur. Yani siz açsınız ama elinizde bir kova dolusu altın var. Yani bu altın sizin fazla bir işinize yaramaz. Şimdi bunu da dikkate aldığımız vakit, yapılması gereken şeyleri bu metinlerle hayat arasındaki irtibatı yeniden tesis etmek lâzım. Bu tesis hâsıl olacak bir defa bu konularla ilgili belki ara metinler, aracı metinler oluşturmak gerekiyor. Şu anlamda, yani bir taraftan Arap nahvi-sarfı ve belâgatiyle ilgili eserler ve mantık okunurken aynı zamanda belki günümüzde dil ile ilgili yapılmış olan çalışmaları özellikle Batı dünyasında ortaya konulmuş olan çalışmaları bu metinlerle irtibat kurmayı sağlayacak ara metinler halinde hazırlanması lâzım. Eğer böyle bir hazırlık yapılır, ufukta bunlar bulunarak böyle ara metinler oluşturulacak olursa o zaman meselâ edebiyat alanındaki çalışmalarla belâgat ilimleri arasındaki irtibatı kolayca kurmak mümkün olacaktır zaten.

Diğer taraftan önemli olan şeylerden birisi şu: Bir defa bizim klâsik şiir ve edebiyatımızı, klâsik metinlerimizi, ilimlerimizi, sanat eserlerini ortaya koyanların düşünme tarzının esasında bir eğitimin yattığını bilmek gerekiyor. Bunun farkında olmak lâzım. Ama bu düşünme tarzı şu anda yaşayan, yetişen insanlarımızın uzağına düşmüş veya şu andaki nesil bunun uzağına düşmüş. Öyle olunca bu uzaklık araya bir köprü konularak kapatılır ki bu irtibat, söz konusu köprüde hiçbirinin yerini değiştirmeden, bir aracı metinle, eserle bir köprü kurmak şeklinde gerçekleşir. Şimdi bu çerçevede, meselâ dil bilimi dallarında, Batı dünyasında yapılan hakikaten güzel çalışmalar var. Arapçayla ilgili olanları veya Türkçeyle ilgili olanları kastetmiyorum. Bunlar belki yapılan şeylerin en az kalitelipleri. Doğrudan doğruya İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dilleri esas alarak bu dillere bakarak geliştirilmiş bir dil bilimi, dil felsefesi geleneği var. Şimdi bu Batı'daki dil felsefesi geleneğinin farkında olarak bizde gelişmiş olan dil bilimi, dil felsefesi geleneği ile aradaki irtibatı kurarsak, böylelikle bizim bugün yaşayan neslimizle klâsik eserlerimiz arasında ortaya çıkmış olan açığı kapatma imkânı ortaya çıkacak. Bunu yapmak aslında çok zor değil, bu hedef plânlayıp, üzerinde gayret sarf edildiğinde gerçekleştirilebilecek bir şey. Meselâ, diyelim dille ilgili, dilin mahiyetiyle ilgili tartışmalara baktığımız vakit, o alanla ilgili Batı dünyasında yapılan birçok çalışma var. Bizde de var çalışmalar, eskiden yapılmış meselâ. Diğer taraftan sarfla ilgili yapılan çalışmalar, nahivle ilgili yapılan çalışmalar, belâgat ile ilgili yapılmış olan çalışmalar. Şimdi bu çalışmaları, dil bilimini diyelim edebiyat teorisindeki yeri ile irtibatı içeri-

sinde görmek lâzım günümüzde. Aynı zamanda bizim klâsik belâgat ilimlerinin edebiyat içerisindeki yerini tespit etmek lâzım. Bunları tespit ettiğimizde ve buna bağlı olarak gerekli adımlar atıldığında ben bu aradaki mesafenin epeyce aşılacağını düşünüyorum. “Düşünüyorum” derken, bu bir tahmin değil. Bu aslında benim kendi, en azından ilâhiyat fakültesini bitirdikten sonraki çalışmalarında bizzat gördüğüm bir tecrübe, yaşadığım şeyler yani. Meselâ şunu çok açık ifade edebilirim. Eğer söz-eylem teorisi denen yaklaşım şeklini yakinen tanımasaydım, hakikaten bizde meselâ inşa-haber ayrımının, bu kadar mühim olan, mühim bir şekilde asırlarca kullanılmış olan bu ayrımın ne işe yaradığını hakikaten fark edemezdim. Bu, madem Batı’da bu söz-eylem teorisi var, artık bizdeki inşa-haber ayrımını unutabiliriz anlamına gelmiyor. Söz-eylem teorisini alıp, buradan devam edelim diyemeyiz. Çünkü söz-eylem teorisi bizim ihtiyaçlarımızı, sorunlarımızı dikkate alarak değil, çok daha farklı sorunlara çare olarak geliştirilmiş bir yaklaşım şeklidir. Bizdeki yaklaşım şekli ise bizim sorunlarımızla alâkalıdır. Bu çerçevede birini diğerine irca etmeksizin ama diğerinin de farkında olarak bunu yürüttüğümüz vakit, bir noktadan sonra bizim kendi klâsik anlayışımızı ihya etme, daha canlı bir şekilde hayatın bir parçası haline getirme imkânımız olacaktır.

Hatiboğlu: Sayın Hocam; ilâhiyat fakültesini bitirmiş ve belli bir alt yapıyı kazanmış bir kişi olarak ilim yoluna girmiş oluyorsunuz. Yurt dışında çalışmalarınıza devam ettiğinizi biliyorum. Buna vesile olan şey neydi? Doçentlik alanınız din felsefesi bildiğimiz kadarıyla, Almanya’da yapmış olduğunuz doktora teziniz fıkıh ve dil felsefesiyle alâkalı. Bir de bu medrese geleneği değerlendirmeleri bağlamında sizin çalışma alanınızla açıklama yapmanızı istiyorum çok kısaca. Türkiye’deki ilâhiyat fakültelerindeki alan dağılımını da dikkate aldığımızda “Tahsin Görgün Hocamızın ihtisas alanı nedir?” diye soruyorlar. Ben de size onu sorayım. Size kendi konunuz, kendi perspektifinizden nasıl görüyorsunuz? Ondan sonra ben daha çok Almanya’da bulunduğunuz yıllarla alâkalı ve şarkiyat gelenekleriyle alâkalı konuya girmek istiyorum.

Görgün: Şimdi tabi belki hocalarla ilgili bir şey daha eklemem gerekiyor zannediyorum. Ben bütün hocalarımın ismini söylemedim. Daha çok özellikle hadis alanıyla bağlantılı olarak ve biraz da oryantalizm ile irtibat içerisinde bazı hocalarımızın ismini söyledim. Ama benim için en önemli yani ilk elden hocam diyeceğim Süleyman Hayri Bolay’dır. Süleyman Hayri hocam hakikaten çok çeşitli cihetlerden her zaman benim hocam olmuştur. İkinci olarak tabi Mehmet Aydın Hocayı burada zikretmem lâzım. Ayrıca Günay Tümer Hocayı rahmetle anmak gerek. Onun hakikaten üzerimize çok emeği geçmiştir. Hikmet Tanyu Hocayı da özellikle anmak gerek. Şu anda hatırıma gelen hocalar arasında bunlar önemli.

Şimdi benim alanım ne? Benim kendi ilgi alanım söz konusu olduğunda, daha fakülteyi bitirme aşamasında kendimi daha çok bilim felsefesi alanında derinleştirmek istiyordum. En azından o günkü anlayışım çerçevesinde, fakülteyi bitirdiğimde İslâm dünyasının bir bilim sorunu yaşadığını ve bilim konusundaki sorunlarımızı halledersek bütün sorularımızı, sorunlarımızı çözeceğimizi düşünüyordum. Öyle bir anlayış vardı. Bunu hatta o dönemde yazdığım muhtelif yazılarda görebilirsiniz. O çerçevede de Elmalı Hamdi Efendinin bilim felsefesi konusunda lisans tezi yazmıştım. Şimdi niye acaba böyle bir yol, böyle bir görüş bende ön plândaydı. Muhtemelen tabi, biz her ne kadar kendimiz çok da farkında olmasak da bilimin tayin ediciliği konusunda şüphe duymayan bir dönemin nesliyiz. Yani bu bilimin her şeyi halledeceği, çözeceği varsayılan ve bunun da esas itibarıyla pozitif bilimler olarak, tabiî bilimler olarak düşünüldüğü bir tavır. Bu çerçevede fakülte talebeliğim sırasında okuduğum Henry Poincaré'in yazıları ve orda özellikle bilimle ilgili yapılan tartışmalar. Emile Boutroux'nun, bunun yanında Russell'ın vs. başka birçok bilim felsefesiyle ilgili yazılan yazıların bunda mühim bir tesiri var. Şimdi baktığım vakit bunu tefrik edebiliyorum. Tabi bu her şeyin bilimle alakalı olduğu düşüncesi ve bununda biraz tabiî ilimlere irca edilerek düşünülmesi aslında bir taraftan bakıldığında eksik kalmış, yarım bir bakış şekli ama yöneliş olarak doğru bir yöneliş. Yani ilim olması lâzım ve her şeyin ilimle çözülmesi lâzım bu doğru. Fakat bu tabiî bilim değil. Şimdi bunu fark ediyoruz. Bütün sorunları tabiî bilime attığımız vakit işte buna pozitivist diyorlar zaten. Şimdi bunu dikkate aldığımız vakit benim için çok tayin edici bir soru, aynı zamanda bir sorun. O günlerde meselâ bir İslâmî bilim oluşturmak, yani fiziğin 'Müslümancası'nı yapmak. Nasıl yaparız? Benim sorum buydu. Eğer biz fiziğin 'Müslümancası'nı yapabilirsek veya tıbbın ya da kimyanın 'Müslümancası'nı yapabilirsek o zaman biz kendi medeniyetimizi ihya edebiliriz diye düşünüyordum. Bu da zaten benim doktora yapmak konusunda yurt dışına gitmeyi düşünmemin önemli gerekçelerinden biriydi. Belki de ilk sıradaki gerekçesi. Yoksa ben yurt dışında bir şey öğreneceğimi düşünerek değil, daha çok yurt dışında Batılıları daha yakından tanıyarak, bir anlamda Batı bilimini ve onun eleştirisini yerinde tanıyan birisi olarak yapmak istediklerimi yapabilmek için, Avrupa'da veya Batı'da, Almanya'da doktora tezi yazmayı düşündüm ve onun için o tarafa yöneldim.

Şimdi, benim alanım ne? Bilim felsefesiyle uğraştığımız vakit, bilim felsefesi bilim olan veya ilim olan her şeyi kendisine mevzu eder. Bilim dediğiniz vakit tarihte bir şekilde işin içindedir, din ilimleri, dinî ilimlerde işin içersindedir. Bunun yanında tabiî bilimler gibi sosyal bilimler hepsi işin içindedir. Öyle olunca bilim felsefesiyle uğraştığımız vakit zaten bütün alanlar sizin mevzunuz, ve bütün alanlarda konuşmanız, bu alanları bilmeniz gerekiyor belli ölçüde. Bu çerçevede benim Almanya'da bulunduğum sürenin en az dört yılı yoğun bir

şekilde bilim felsefesiyle uğraşmakla geçti. Yani bilim felsefesi dediğimiz vakit, sosyal bilimlerin ne olduğunu, mahiyetiyle ilgili birçok konuyu tartışma yani tanıma, üniversitedeki muhtelif bölümlerde bu alanlarda yapılan derslere iştirak etme, bu alanlardaki yazıları, yazılmış olan kitapları okuma, diğer taraftan tabii bilimlerin yöntemleriyle ilgili tartışmaların yapıldığı muhtelif ortamlarda bulunma, o tartışmaların bulunduğu eserleri okuma fırsatı buldum. Hatta bir defasında felsefe bölümünün dekanı vardı. Galiba ikinci yılda idi, randevu alıp kendisiyle görüşmüştüm. İsmi şu anda hatırımda değil ama, daha sonra bu şahıs benim doktora tez savunmamda yani jüride bulundu. O vakitte, felsefe bölümünün, uzun süre felsefe bölümünün dekanlığını yapmıştı zaten. Kendisiyle görüştüğümde demiştim ki “Ben İslâmî bilimin yöntemini geliştirmek istiyorum. Bu konuda bir doktora tezi yazmak istiyorum. Benim doktora tezime refakat yani hocalık eder misiniz?” Çünkü oryantalist olan diğer hocam kendisinin bu alanlarda yetkili olmadığını, bir felsefecinin bu işi yapması gerektiğini söylemişti. Öyle olunca kendisiyle konuşmuştum. Kendisi aynı zamanda kendisi Diltey mütehasısı idi. Habermas’ın ve Carl Otto Aphel’in talebesi. İlginç bir zattı. Kendisiyle konuştuğumda bana aynen şunu söylemişti. “Neden olmasın? Çok da ilginç bir konu olur. Memnuniyetle ben böyle bir tezin hocası olabilirim. Memnuniyetle kabul ederim.” Yani en az dört yıl yoğun bir şekilde kültür bilimlerinin, sosyal bilimlerin hatta tabii bilimlerin yöntemle ilgili sorunlarını bütün incelikleriyle, bütün teferruatıyla tanıma imkânı buldum. Öyle olduğu içinde, bu çerçevede benim ilimlerle, muhtelif alanlardaki ilimlerle bilim felsefesi üzerinden doğrudan irtibatım oldu. Bu çerçevede istatistikten normal deneysel araştırmalara kadar, sosyolojik alanda veya antropoloji alanında deneysel çalışma nasıl yapılır? Bunun ön şartları nelerdir? Bir anket vs. nasıl hazırlanır? Bunlarla ilgili bütün incelikleri normal o alanda çalışma yapacak gibi öğrendim. İşin içerisinde bulundum. Çünkü bunları bilmem gerekiyordu. Çünkü ben bütün bunların ‘Müslümanca’ nasıl yapılacağını göstermek için orada bulunuyordum. Şimdi bunu dikkate aldığım vakit, benim ilgi alanımın nedir veya kendimi ne olarak görüyorum. Nihâî olarak baktığımda benim kendisi ile irtibatlı olarak bir anlamda düşünmeyi öğrendiğim, öyle diyebiliriz, âlim olarak Elmalılı Hamdi Efendinin kendisi bir anlamda benim için de bir örneklik yani. Yakın bir örnek teşkil etmiştir. Öyle olunca Elmalılı Hamdi Efendinin tefsirindeki tavrı beni epey bir yere kadar temsil eder o yönde veya bana örneklik teşkil etmiştir. Bu çerçevede de Elmalılı Hamdi Efendi hem fakîhtir, hem filozoftur, hem sūfidir - bende olmayan bir taraf-, hem şâirdir -yine bende olmayan bir taraf-, hem sanatkârdır, hattat -bu da bende olmayan bir taraf maalesef-. Ama bunun yanında muhtelif ilimlerle mantık da dâhil olmak üzere ilgi alanı çok geniş olan hakikaten büyük bir âlimimiz.

Bunu dikkate aldığım vakit, bu çerçevede klâsik âlimlerimizden tanıdığımız âlimlerin büyük bir kısmına baktığımız vakit, her ne kadar belirli bazı alanlarda kendilerini daha fazla göstermiş olsalar da, genel olarak mümkün mertebe bütün alanlarda bir behre sahibi olma gayretinde olduklarını söyleyebiliyorum. Bu bizim klâsik eğitimimiz de zaten insanı o şekilde yetiştirmeye hazırlıyor. Yani tutup, sadece hadislerle, sadece tefsirlerle, sadece kelâm kitaplarıyla uğraşan bir âlim tipimiz yok zaten. Bunu dikkate aldığımız vakit, o zaman bir taraftan tarihî şartlar, yani kendi biyografimin beni zorladığı şartlar diğer taraftan da klâsik âlim tipinin bendeki tesiri belli bir alanla kendimi tahdîd etmeme meylinde bir yöneliş sağladı. Bu tabi kendisiyle birlikte, gereğinden fazla, gereğinden fazla demeyelim de, normal olarak sadece bir alanla uğraşacak birisinin gayretinden biraz daha fazla gayret göstermeyi gerektirdi. Ama böyle olmasından da çok şikâyetçi değilim. Şu nokta belki önemli, benim din felsefesinden doçentlik sınavına girmem biraz da bir hocamın, istersen din felsefesinden gir demesi üzerine karar verip üç ay içinde hazırladığım bir kitabı, üzerinde bazı ufak tefek tasarruflarla doçentlik tezi olarak vermemle alâkalı bir şey. Din felsefesi netice itibarıyla ilgilendiğim alanlardan birisiydi. Ama kendimi, dar anlamıyla bir din felsefecisi olarak da görmem.

Hatiboğlu: On yıl doktora tezi hazırlama ve alt yapısını hazırlama süreci dolayısıyla, iki buçuk yıl profesör olarak Almanya ve Avusturya'da hocalık yaptınız ve bu vesile ile en azından Alman şarkiyat geleneğini gerek hocalarınız vasıtasıyla, gerekse onların yazıp çizdikleri eserler vasıtasıyla tanıma imkânı buldunuz. Bizde özellikle Türkiye'de modernleşme döneminde şarkiyatçıların yazdığı eserlere çokça müracaat edildiği için, konuları, yaklaşımları, çok da fazla hesaba katılmadan onlardan istifade etme çabaları fazlaca olduğu için, ben bu konu üzerinde durmak istiyorum. Bu konuda tecrübesi olan bir kişi olarak sizinle. Alman oryantalist geleneğinin İslâm ile özellikle de hadis ile ilgili çalışmaları hakkında neler söyleyebilirsiniz. Belki birkaç şeyi birlikte yapabilirsek, bu konuyu hızlı geçebiliriz diye, şöyle de sorayım; Anglo-sakson şarkiyat geleneği ile Alman düşünce geleneği, şarkiyat geleneği arasında ne tür bir irtibat kurulabilir? Birbirlerini destekleme, birbirine muhalif olma açısından neler söylenebilir, bunu sormak istiyorum.

Görgün: Şimdi, tabi İslâm araştırmaları söz konusu olduğunda Batı dünyasında şöyle bir tavır vardır. Ülkeler birbiriyle savaşıyorlar, ama ilim adamları birlikte çalışıyorlar. Bu her ne kadar I. Dünya Harbi esnasında biraz sekteye uğramış gibi gözükse de -çünkü o dönemde ilginç şeyler olmuş-, ancak ondan öncesine baktığımız vakit, Avrupa'nın genel yapısı da buna müsait, oralarda milletlerden daha çok aristokrasi hayatı belirlediği için, aristokratlar bazı imkânları sağlayarak, işe yarar insanları hep çevrelerinde tutmuşlar ve bu çerçevede de uzun süre bir Alman oryantizmi, bir İngiliz oryantizmi,

Fransız oryantlizmi gibi bir şey olmamış. Bunlar genellikle müşterek bir şekilde bu alanlarla uğraşan insanların birbirleriyle irtibat içerisinde yürüttükleri bir faaliyet olmuş. Bu çerçevede de birbirinden tefrik etmek her zaman mümkün olmamış. Şimdi, özellikle Almanya söz konusu olduğunda, Alman oryantlizminin XIX. yüzyılın ortalarından itibaren özel bir sıçrama gösterdiği söyleyebilir. Bu da şununla alâkalı; Almanya'nın XIX. yüzyılda özellikle tarih alanında yaptığı atılımlarla, tarih alanını bir ilim, ilmî faaliyet olarak geliştiren bu noktada öncülük eden bir hali var. Bu çerçevede tabi ki iki nokta önemli: bir taraftan Alman felsefesinin tarihe yönelmesi ve öte taraftan Almanya'daki Protestan hareketin Katolik kilisesine yönelik eleştirilerinde tarihi fazlaca kullanması. Şimdi bunların ikisini birlikte düşündüğümüz vakit, Almanya'da hem Hıristiyan tarafta, hem de 'seküler' diyebileceğimiz araştırmalarda tarih alanında ciddi bir derinleşme söz konusu olmuş ve Almanlar tüm bir tarihi Avrupa'daki tarih yazarlığını esasından dönüştürecek bir konuma gelmişler. Daha önce XVIII. yüzyılda özellikle İngiliz ve Fransızların etkisi bu alanda fazla iken Almanların hiçbir dahli yokken, XIX. yüzyıldan itibaren bu tamamen Almanya lehine değişmiş. Şimdi burada ikinci bir nokta daha var: yani Almanya'da hayli yoğun sayılabilecek bir Yahudi nüfusu var. Bu Yahudi nüfus da bir şekilde kendisini, Germen kültüründen daha çok İslâm kültürüne yakın hissediyor ikisinin de Sâmi kökten gelmesi hasebiyle. Şimdi bu yönden bakıldığında bakıyorsunuz bir sürü Yahudi asıllı, Yahudi asıllı diyorum ama Yahudi bunlar aslında. Ama bugünkü Almanya'nın şartları içerisinde diyelim ki, avukat olabilmek için ticarî konularda bazı şeyleri yapabilmek için, üniversitede hoca olabilmek için, diğer konumlara gelebilmek için Yahudilerin önemli bir kısmı zahiren Hıristiyanlığı tercih etmişler. Şimdi öyle olunca bakıyorsunuz, işte bunların örneklerinden birisi Lessin Meselâ. XIX. yüzyılda yaşamış bir isim. Kendisi Yahudi olmakla birlikte bir yerlerde mevki elde edebilmek için ya kendisi ya dedesi Hıristiyanlığı benimsemiş. Genellikle Almanya'da yaşayan Yahudilerin büyük bir kısmı böyle. Zâhiren Hıristiyan ama normalde Yahudi. Ve hemen hepsinin ...

Hatiboğlu: Sabatayistler gibi biraz...

Görgün: Evet, ona benzer bir şey. Fakat sabatayistler nihaî olarak bakıldığında Ortodoks Yahudiliği terk etmiş oluyorlar. Hâlbuki bunlar öyle değil, bunlar bir tür Ortodoks Yahudiliği de muhafaza ediyorlar yani Ortodoks Yahudiliği tam terk etme söz konusu değil. Bu noktada bakıyorsunuz reform hareketi başlıyor Yahudiler arasında. Bu reform hareketi içerisinde, kendilerinin özellikle İbrâniceyi bilmeleri, muhafaza etmeleri onları Arapçaya yakınlaştırıyor. Arapça öğreniyorlar ve bu, özellikle Ahd-i Atîk'in anlaşılması konusunda onlara ayrı bir konum kazandırıyor. Bu yönden, aslen Yahudi zâhiren Hıristiyan olan insanlar, özellikle Müslümanlarla ilişkiler ve Müslümanlar hakkında malumat edinme söz konusu olduğunda bayağı önem arz etmeye

başlıyor. Bu çerçevede bakıyorsunuz XIX. yüzyılda Almanya'da çok fazla eser yazılmış ve yazılanlar da hakikaten çok ciddî eserler. Bu eserleri incelediğiniz vakit Almanların tarih yazarlığı konusundaki, tarih derken sadece siyasî tarih değil aynı zamanda düşünce tarihi ve kültür tarihi becerilerinin benzer bir şekilde İslâm araştırmalarına da yansıdığını görüyorsunuz. Bu çerçevede meselâ müstakil İslâm felsefesi tarihi eserleri yazılmadan çok önce, belki bir asır öncesinde, geniş felsefe tarihleri içerisinde İslâm felsefesi adı altında bölümler yazılıyor. Bunlar beşer yüz, altı yüz sayfalık bölümler, öyle küçük bölümler de değil. Bu, genel tarih yazarlığı içerisinde gerçekleşiyor. Öyle olunca, o zaman meselâ yine Alman bir yazarın yazdığı bir Ortaçağ tarihi var, yedi ciltlik bir Ortaçağ tarihi. Bu Ortaçağ tarihinin yedi cildinin üç cildi -her birisi en az altı yüz sayfa olsa demek ki bin sekiz yüz sayfalık kısmı-, İslâm tarihine ayrılmış. Geri kalan dört cildin de önemli bir kısmı yine Müslümanlarla alâkalı.

Şimdi bunları dikkate aldığımız vakit zaten oryantalizm, bizim modern anlamda yani XIX. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan oryantalizm, ortaya çıkmadan çok daha önce Almanya'da bir İslâm araştırmaları geleneği var zaten. Bu tarihin, teolojinin, felsefenin içinde gerçekleşiyor. Müstakil bir alan olarak oryantalistik diye bir alan mevcut değil ama genel ilmî kültürün ayrılmaz bir parçası zaten İslâm araştırmaları o çerçevede. Ama XIX. yüzyıl da özellikle Yahudilerin de etkisiyle yavaş yavaş müstakil kürsüler tahsis ediliyor ve bu kürsüler de tabi zaman içerisinde biraz sömürgecilik faaliyetleriyle irtibatlı olarak büyüyor. Bu çerçevede İngiliz ve Fransızların İslâm ülkelerini sömürgeleştirmeleri, yani işgal etmeleri ve bu işgali sürdürmek için Müslümanların eserlerinden onların kültürlerini tanıyarak bilerek Müslümanlara hükmetme meylî tabi önemli. O çerçevede İngilizler vali olarak, danışman olarak gönderdikleri, oradaki işleri takip etmekle görevlendirdikleri insanlara oralarla ilgili, aynı zamanda İslâm kültürü, medeniyeti, tarihi vs. hakkında bilgi veriyorlar ve bu, kendi ilmî faaliyetlerinin, ilmî hayatlarının bir parçası oluyor ama sömürge yönetimi çerçevesinde gerçekleşiyor. Öyle olunca, aradaki farkı hemen ifade edebiliriz. Almanya'daki oryantalizm daha entelektüel, felsefî boyutu daha fazla. Buna karşılık Fransa ve İngiltere'de gerçekleşen daha pragmatist, daha pratik amaçlı. Bu ülkelerdeki oryantalizmin, sömürge hedeflerine, sömürge şartlarına bağlı olarak onu daha fazla dikkate alan bir pragmatik tarafı var. O yönden Alman oryantalizminin, Almanya'da gelişen oryantalizmin özellikle İslâm kültür tarihi üzerinde yoğunlaşması söz konusu. Meselâ Alfred von Kramer diye bir zât var. Soyadından da anlaşılabilceği gibi kendisi Yahudi. Üstelik kendisine asalet verilmiş bir Yahudi. Tam hayatına bakmadım ama yani o asalet unvanını alabildiğine göre muhtemelen Yahudi asıllı bir Hıristiyan. Öyle denebilir tahmînen. Çünkü Almanya'daki şartları dikkate aldığımız vakit bir Yahudiye, Yahudi olarak asalet unvanı verilmesi neredeyse imkânsız.

Öyle olduğu için onun Hıristiyan olma veya gözükme ihtimali yüksek. Alfred von Kramer'in İslâm kültür tarihiyle ilgili, hilâfetle ilgili, Mısır'la ilgili vs. birçok çalışması var. O çalışmaları dikkate aldığımızda, sadece Kramer değil başka yazarlar da var, oryantalist yazarlar, onlara baktığımız vakit hakikaten entelektüel boyutu oldukça derin sayılabilecek ama nihaî olarak Alman düşünce geleneği içerisinde telif edilmiş eserlerle karşılaşıyoruz. Bu yönden meselâ bir kitap vardı, dört-beş ciltti yanılmıyorsam, "Halifelerin Yönetimi Altında Müslümanlar ve Kültür Tarihi" gibi bir şey olması lâzım. Dört-beş cilt ama her birisi altı yüz, yedi yüz sayfalık kitap. Meselâ İslâm tarihi eserleri, yazılmış büyük çaplı İslâm tarihi eserlerinden birisi, İslâm tarihini XIII. yüzyıl yani 1256'da Bağdat'ın Moğolların eline düşmesiyle bitiriyor. Yani bu tarihle İslâm tarihi bitiyor esere göre. İlginç olan taraf, bu bakış şekli Türkiye'de ilâhiyat fakülteleri kurulduktan sonra veya tarih bölümlerinin konuları tasnif etmesi söz konusu olduğunda da aynen bu şekilde üstlenilmiş. İslâm tarihi Bağdat'ın düşürülmesiyle birlikte bitiriliyor. Ondan sonra Selçuklu tarihi veya Osmanlı tarihi, Türk tarihi başlıyor. Bu tabi ilginç bir bakış şekli. Yani diyeceğim, Alman oryantalizmiyle İngiliz ve Fransız oryantalizmi arasında, ilk olarak her bir ülkenin tarihî-siyasî konumundan kaynaklanan, ikincisi de kendi ilmî geleneklerinin gelişim süreciyle irtibatlı olarak bu iki cihetten farklar ortaya çıkmış.

Hatiboğlu: Hollanda, Avusturya ve belki Macaristan'da da oryantalizm ile ilgili pek çok çalışma yapılıyor. Biz bunları Alman ekolüne mülhak mı sayacağız, ayrı bir tarzda mı değerlendireceğiz? Bu konuda ne diyebilirsiniz?

Görgün: Hollanda tabi İngiltere'ye daha yakın. Macaristan, eski haliyle Avusturya-Macaristan. Böyle olduğu için de onlar da Alman geleneği içinde telakki edilmesi lâzım.

Hatiboğlu: Oryantalist çalışmaların günümüzdeki son durumuna baktığımızda bu konuyla alakalı ayrıca bir şey söylemek gerekir mi? Acaba şarkiyatçılık çalışmaları eskiden daha bir siyasallaşmış mıydı, günümüzde b siyasallaşmada azalma mı oldu, yoksa iyice akademik derinlik ihmal edildi tamamen medyaya bilgi servisi yapan bir şarkiyatçılığa mı dönüştü? İstilâ suretiyle sömürgecilik pek fazla kalmadığı için oryantalizmin seyrinde bir değişiklik mi oldu? En azından çalışma yoğunluğunda bir azalma söz konusu mu oldu?

Görgün: Şimdi tabi klâsik anlamıyla özellikle klâsik İslâm düşüncesi tarihi vs. ile uğraşan oryantalistik çalışmalar dünyada bakıldığı vakit az da olsa Hollanda'da, birkaç kişi olarak Fransa'da, gene sınırlı sayıda olmak üzere İngiltere'de gene çok sınırlı sayıda Amerika'da mevcut. Ama yoğunluk olarak bakıldığında ilginç bir şekilde yoğunluk gene Germen bölgesinde yani Alman-

ya tarafındadır. Fakat Almanya'da da XX. yüzyılın 70'li yıllarından itibaren daha pragmatik ve günümüze yönelik araştırmalara ehemmiyet verilmesi gerektiği, onların desteklenmesi gerektiğine dair bir bakış şekli ortaya çıktı. Burada İsrail'i de unutmamak lâzım. Meselâ Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda, İslâm tarihi söz konusu olduğunda bu alandaki çalışmaların belki şu anda en yoğun yapıldığı yer İsrail'dir. Ona dikkat etmek lâzım, o da önemli bir nokta. Şimdi Almanya'daki duruma baktığımız vakit, Almanya'da az sayıda insan klâsik manada İslâm kültürüyle ilgileniyor. Yavaş yavaş zaten oryantalistik bölümler kapatılıyor, onun yerine daha çok günümüzdeki İslâm dünyasını takip eden, özellikle 11 Eylül hadisesinden sonra buna doğru bir meyil takip etmek mümkün, eskiden demir perde ülkelerine, Sovyetler Birliği'ne karşı takınılan tavrın benzeri geliştirilerek, Müslüman ülkelerle olarak düşman araştırmaları şeklinde bir meyil kendini gösteriyor. Amerika ve Fransa'da da bunu belli ölçüde görüyorsunuz. Batı dünyasında şu an yaşanan belki en önemli sorun, onlar da tam olarak ne yapabileceklerini ne yapacaklarını biliyor sayılmazlar. Ciddi bir kararsızlık dönemi yaşanıyor.

Hatiboğlu: Hocam bilmiyorum hadise doğru nasıl geleceğiz, vaktimiz de daraldı. Doktora çalışmanızın din felsefesi ve fıkıhla ilgili olduğunu biliyoruz. Fıkıh demek aynı zamanda hadis, sünnet demek. Doktora tezinizde ne iddia ettiniz, ne ortaya koydunuz, ne kazandırdınız sizin gözünüzde? Ayrıca bunu hadisle nasıl irtibatlandırmak lâzım? Yavaş yavaş oraya doğru kaymak istiyorum.

Görgün: Şimdi tabi bilim felsefesiyle uzun süre uğraşınca, bilim felsefesi özellikle XX. yüzyılda yapıldığı haliyle aynı zamanda bir tür dil felsefesi olarak gerçekleşti Anglo-sakson düşüncesi çerçevesinde. Bu çerçevede zaten bilim felsefesi denildiği vakit, 70'li yılların sonuna kadar hemen hemen sadece Anglo-sakson felsefesi kastedildi. Bu çerçevede ne Frankofon ne Germen dünyanın bilimle ilgili klâsik tavrı söz konusu olmadı. Çünkü Almanya da Fransa da, her ne kadar Fransa II. dünya harbinde galiplerin safında olsa da, uzun bir süre II. dünya harbi esnasında Almanların işgali altında kaldığı için kendini toparlayamadı. Öyle olduğu için Fransa'daki düşünce ilginç bir şekilde uzun bir süre ve hâlâ devam eden bir şey bu, Alman düşüncesinin özellikle savaş öncesi Alman düşüncesinin bir tür tarlası gibi iş gördü. Yani bütün ürünlere baktığımız vakit tohum sürekli Alman tarafından geliyor. Ama bilim felsefesi denildiğinde Fransa'da da Almanya'da da, zaten Amerika ve İngiltere evleviyetle öyle, daha çok dil felsefesi, dille irtibatlı bir düşünme şekli söz konusu oldu. Yöntem üzerindeki tartışmalar o yönden çok önemliydi. Öyle olunca fıkıh usûlünün de aynı zamanda bir yöntem olduğunu dikkate aldığımız vakit bu yönden Batı'daki bilim felsefesi ile ilgili tartışmalarla bizdeki usûl arasında en azından ilk bakışta bir benzerlik var. Bunu dikkate aldığımız vakit burada başka bir önemli unsur daha var. Özellikle sosyal bilimler ile ilgili,

yöntemle ilgili tartışmalara baktığımızda orada 70'li yıllardan itibaren dil alanındaki tartışmalar, sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarının önemli bir boyutunu teşkil etti. Dilbilimsel devrim denilen tavrıla birlikte her şeyin dil merkezli olarak tartışıldığı bir ortam ortaya çıktı. Bu ortam içerisinde, bunun farkında olarak fıkıh usûlüyle ilgilendiğiniz vakit fıkıh usûlünün çok çağdaş bir boyutu olduğunu görüyorsunuz. Yani dille ilgili tartışmalar fıkıh usûlü kitaplarının en az üçte birini teşkil ediyor. Yapılan tartışmaların derinliğine baktığınız vakit de Batı'da yapılan tartışmaların hatta birkaç adım ötesinde olduğunu görüyorsunuz. Şimdi bunu fark edince tabii başka bir nokta daha var. Benim doktora tezimin başlığı "Dil, Davranış ve Hüküm". Dil orada doğrudan doğruya dil tahlilleri kısmını ifade ediyor, yani elfâz bahislerini. Davranış da sünneti ifade ediyor. Yani şöyle de söyleyebiliriz: Dil doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'i, sözlü rivâyet olması hasebiyle hadisleri ilgilendiriyor, bütün bunların manası olarak yani tezahür etmiş hâli olarak davranış da sünnete tekabül ediyor. Hüküm de zaten fakîhin nihaî olarak ulaşmak istediği netice. Yani dili, rivâyetleri, sünneti dikkate alarak bir anlamda "ne yapmalıyım" sorusunun nasıl cevaplandırıldığı, bunun yönteminin ne olduğu, bir bilim olarak bunun nasıl gerçekleştiğinin araştırılması. Özellikle Kitabü's-siyer kısmı üzerinden özellikle Müslüman olarak, Müslüman olmayanların çoğunluğu teşkil ettiği bir ortamda yaşayan Müslümanların konumunu dikkate alarak bir anlamda bir değerlendirme teşebbüsüydü doktora tezi benim için.

Hatiboğlu: Benim için de çok aydınlatıcı oldu. Dil, davranış, hüküm derken dil Kur'ân-ı Kerîm ve hadis metinlerini; davranış derken Efendimizin uygulamalarını kastettiğinizi ifade ettiniz. Zannediyorum Türkiye'de sizin en azından en önemli çalışmanız diyebileceğimiz doktora çalışmasının doğru algılanmaması biraz tercüme edilmeyişi ile alakalı mıdır? İsme baktığımızda doğrudan bizim anladığımız şeyi ifade etmiyor. Hüküm biraz fıkıhla alakalı olabileceğini çağırıştırıyor ama dil ve davranış kısmı tam olarak maksadı ifade etmiyor herhalde. Yani ben özellikle okuyucularımızın "Neden Tahsin Beyle bir hadis ihtisas dergisinde röportaj yapıldı?" sorusunun cevabını burada bulduğumuzu düşünüyorum. Tam olarak da aslında belki uzun uzun konuşulması gereken, derginin amacı açısından düşündüğümüzde tam da başlamamız gereken nokta burası anladığım kadarıyla.

Görgün: Şöyle diyeyim, Peygamber Efendimizin bir insan olduğunu ve hayatı boyunca fiiller gerçekleştirdiğini biliyoruz. Zaten bütün sorun da Peygamber Efendimizin anlaşılması. Yani bana soracak olursanız fıkıhın mevzuu nedir? Bu sorunun cevabı çok açıktır: Peygamber Efendimizin efâlinin anlaşılması. Fakat onun efâli sadece kendisinde kalmış fiiller değil, yani Peygamber Efendimiz tek başına inziva hayatı içerisinde yaşamış, sonra da âhirete irtihal etmiş değil. O özellikle insanların gözü önünde, risâletin bir parçası olarak şeffaf bir

hayat yaşamış. Şimdi görünür bir hayat yaşadığı için, bu görünür hayat kendisinde kalmayıp teaddî etmiş. Yani müteaddî bir hayatı var Peygamber Efendimizin. Ve onun hayatı zaten İslâm toplumu olarak tahakkuk etmiş ayrıca ve İslâm tarihi olarak. Şimdi önemli olan nokta, zaten Peygamber Efendimizle bir taraftan İslâm toplumu arasındaki irtibatı iyi kurmak, diğer taraftan da İslâm toplumunun varlığını sürdürürken Peygamber Efendimiz ile irtibatını nasıl muhafaza ettiğini görmek. Bu soruyu sorduğunuz vakit zaten fıkha başlıyorsunuz. Öyle olduğu için Peygamber Efendimizle ilgili bütün her şey, yani o davranış dediğimiz şey zaten onu ifade ediyor. Bu çerçevede de Peygamber Efendimizden gelen ne varsa, buna bütün rivâyetleri katmamız lâzım, Ondan geldiği için, onunla ilgili olduğu için değerli. Bunu hatta şöyle söyleyebiliriz: Peygamber Efendimizle ilgili mevzû rivâyetler bile değerlidir. Şu yönden değerlidir: bu mevzû rivâyetlerin hele hele zamanını belirleme imkânına sahipsek o zaman bir dönemde Peygamber Efendimiz üzerinden kimin neyi başarmak istediğini tespit edebiliriz. Bu tabi çok önemli bir husus. Peygamber Efendimiz İslâm toplumu için tayin edici bir yerde. Çünkü onu anlamadan hiç bir şeyi anlayamayız. Şimdi o yönden ister istemez fıkıhla, fıkıh usûlüyle uğraşan birisinin hadisle-sünnetle meşgul olması ve bizim ilmî geleneğimizin, fikrî veya ilmî tarihimizin bu tarafını ciddi bir şekilde incelemiş olması gerekiyor. O yönden bu, günümüzdeki meselelerle uğraşmanın olmazsa olmazı zaten.

Hatiboğlu: Evet şimdi davranış ve Efendimizin davranışı arasında kurmuş olduğumuz irtibat aslında bizi enteresan bir noktaya getiriyor. Erken dönem hadis rivâyet sisteminde var olan râvinin rivâyetiyle amel etmesi, Efendimizden bize intikal eden her şeyin müteaddî olmaklığı vasfıyla bizim zamanımıza kadar devam ettirilmesiyle aslında uygulamayla desteklenmiş bir rivâyet söz konusu olduğunda ortada haber-i vâhid dediğimiz bir şey de kalmıyor. Yani lâfzen baktığımızda doğru, bir kişi tarafından rivâyet edilmiş oluyor veyahut da isnadının herhangi bir yerinde bir kişiye râvi sayısının düştüğü bir durum söz konusu olabiliyor veyahut da mütevâtir olmayan bir rivâyet isnadı söz konusu oluyor ama davranış ile teyit edilmiş bir şey olduğu zaman özellikle bu uygulamanın üzerinde icmâ edilmiş konulara doğru intikal etmeye başlamış olması durumunda rivâyetin hangi yolla gelmiş olmasının çok da fazla önemi olmayan bir noktaya gelmiş oluyoruz. Bence bu, hadis tartışmalarında özellikle modern dönemde karşılaştığımız “haber-i vâhiddir ister alırım ister almam, haber-i mütevâtir dediğimiz rivâyet zaten yok” denilip sünnetin sadece metin olarak algılanarak değersizleştirilmesi teşebbüsleri ya da gayretlerini bir anlamda geçersiz hale getiren bir yaklaşıma dönüşüyor ki bence hayatımızda sünnetin yeri çok anlamlı bir değer kazanmış oluyor böyle bir yaklaşımla.

Görgün: Şu nokta çok önemli yani genellikle XX. yüzyılda belki çok sayıda Müslüman araştırmasında da bunu görüyoruz. Oryantalist araştırmalarının zaten ayırıcı hususiyeti bu, hadis kitaplarında bulunan rivâyetleri, sadece bir şekilde nakledilmiş rivayet olarak kabul ediyorlar, hâlbuki bunu şöyle görmek lâzım: Bir defa Müslümanların tevâtüren yani yaşayarak naklettikleri bir dünya var, Müslümanlık dediğimiz şey bu, Ashâb-ı Kirâm'la birlikte naklediliyor. Meşhur haberler olsun, âhad haberler olsun daha sonra icmâ, üzerinde icmâ edilenler olsun, tartışmalı mevzular olsun bunların hepsi mütevâtir olarak yani tevâtüren nakledilen zemin üzerinde yaşıyorlar. Yani âhad bir haber varlığını mütevâtir olarak devam eden bir toplumsal varlık içerisinde kazanıyor ve anlamını da öyle. Bu şunun gibi, kocaman bir çınar ağacı düşünün, çınar ağacının ucunda bir yaprak olsun. Eğer siz sadece o yaprağı görüp de, yaprağa bakıp yaprağın o kökle olan irtibatını unutursanız, dikkate almazsanız o zaman o yaprağın niye orda olduğu sorusu ortaya çıkar. Hâlbuki bir defa âhâd haber olarak rivâyet edilen rivâyetlerin hemen hepsi koskoca bir çınar ağacının ucunda yer alan yaprak gibidir.

Hatiboğlu: Hadis rivâyet sistemini dikkate aldığımız zaman, doğru, çınar ağacının ucunda yer alan bir yaprak gibi.

Görgün: Şimdi bunu dikkate aldığımız vakit önemli olan nokta bu yaprağın niye burada bulunduğu, niye diğer yapraklardan farklı olduğudur, niye birisinin renginin söyleyken diğerinin renginin biraz daha farklı olduğunu anlamaya çalışmak lâzım. Gayet tabi dalın ucundaki bir yaprakla büyük bir dal aynı değil, fakat hepsi o ağacın parçası, şimdi tutup uçtaki bir yaprağa bu yaprak bu ağacın parçası olamaz şunun gövdesinin kalınlığına bak, şunun inceliğine bak diyemezsiniz.

Hatiboğlu: Şimdi ben bu soruyu sorarken biraz da şöyle düşündüm. İlk bakışta modernleşme tartışmalarının bizim içimizde hâsıl ettiği fırtına ile irtibatlı algılanması söz konusu belki ama, aynı şey biraz da modern selefi gelenek daha doğrusu selefi tavır dediğimiz tavrı da alâkalı bir şey aslında. Bu tür rivâyetleri uygulamadan bağımsız doğrudan selef dediğimiz I., II. asra gidip arayı yok saymak suretiyle algılayan bir başka tavır da var. Bu da doğrudan onunla da irtibatlı herhalde yani kökü görüyor, gövdeyi görmüyor, bir de son yaprağı görüyor ve ondan sonra da o rivâyeti anlamlandırma konusunda ciddi problemler yaşıyor.

Görgün: Evet, aynen öyle.

Hatiboğlu: Aslında, birbirine zıt gibi görünen iki tavır arasında tetâbuk, benzer şeyleri farklı ağızlarla söyleme gibi bir durum söz konusu ki bu ikimizin de vurguladığımız hususu göz ardı etmelerinden kaynaklanıyor diye düşünüyorum.

Görgün: Evet, kesinlikle zaten sorun da şurada. Şimdi siz tutup hicrî I. asırdaki kullanılan dili bugüne getirirseniz o anlamsızlaşır. Yani doğrudan bugüne getirirseniz, herhangi bir şekilde baktığınızda diyelim, işte o dil dediğimiz şey canlı bir şey nihaî olarak. O dilin kullanıldığı dönemde meselâ bugünkü kurumların büyük bir kısmı kurum olarak mevcut değil. Şimdi tutup siz o dönemde yapılmış herhangi bir fiili, alınmış olan herhangi bir kararı günümüzdeki kurumları dikkate alarak, o kurumun faaliyeti gibi isimlendirirseniz bu isabetli olmaz. Meselâ diyelim bir kaza faaliyeti söz konusu oldu. Bu kaza faaliyetini, mahkeme faaliyeti olarak tutup meselâ günümüzdeki Sayıştay faaliyeti gibi değerlendirmeye kalkarsanız çok büyük bir kategorik hata veya çok büyük bir yanlış yapmış olursunuz.

Hatiboğlu: Evet.

Görgün: Mutlaka o dönemde de kaza var, bu dönemde de kaza var ama bu kaza o kendi döneminin şartları içerisinde bir kaza. Öyle olduğu için de tutup o kazanın tarih içerisinde nasıl gelişerek günümüze kadar ulaştığını takip etmek gerekiyor. Şimdi bunu takip etmediğiniz vakit o zaman birdenbire az önce ifade ettiğiniz gibi elinizde kök var ve bir de yapraklar var, o yapraklara baktığınız vakit diyorsunuz ki kökle bu yaprağın birbiriyle alâkası yok, eğer bu kök doğruysa yapraklar anlamsız, yapraklar varsa bu kökün ne işi var burada? Bu noktada zaten sorun şu özellikle son dönemlerde Müslümanların ve hadisçilerin özellikle, hadis ile ilgili olarak çalışma yapan insanların ve tabi dinî ilimlerle uğraşan insanların içine düştüğü sorun tam da burada ortaya çıkıyor. Yani bu selefi veya seleftici diyebileceğimiz bir tavır var ve bu tavır İslâm'ı hızlıca hemen Kitap ve Sünnet olarak isimlendiriyor. Kitap ve Sünneti de Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin lafız ve metinleri olarak nitelendiriyor ve onu, bunlarla tahdîd ediyor. Sonra da, "buna göre yaşayacaksın" diyor. Buna göre yaşadığınız vakit, bu rivâyetlerde ne otobüs var, ne tren var, ne köprü var, ne trafik kuralı var, ne efendim yeni kurumlar var, kurum içerisinde yaşam ile ilgili dorudan bir şeyler var. Baktığınız vakit içine bunların hiçbiri mevcut değil. Şimdi o zaman şu anda Batı'da mevcut olan şeylerle irtibat kuracaksınız, bunları aynen alacaksınız. Bu lafızları anlamlandırmaya teşebbüs ettiğinizde de bir-iki adım sonra tikanıp kalacaksınız.

Hatiboğlu: Aslında şöyle bir yanlış var bence burada; yani hem modern dönemde zihnimizde çağrışımları bulunan birtakım kurumlarla ya da ortaya çıkmış yeni durumlarla geçmiş arasında olup bitenleri atlamak suretiyle, doğrudan kurulan bir irtibatla çoğu zaman, geçmişteki doğruyu buraya yanlış bir şekilde taşıyarak, tabiri câizse biraz da hazırcı bir şekilde orada yaşanmış olanı buraya adapte etme hatasına düşmüş oluyorsunuz. Dolayısıyla bu zaten mantıken de düşündüğümüzde de yanlış.

Görgün: Tabii çok esaslı bir sorun mantık hatası olarak. Evet kesinlikle böyle bir yolu dikkate aldığınızda yani böyle bir yol takip ettiğiniz vakit, ya şu anda var olan ne varsa hepsini reddedeceksiniz ve diyeceksiniz ki hicrî I., II., III. yüzyılda insanlar nasıl yaşadıysa o şekilde yaşayacağım kurumuyla, kuralıyla, her şeyiyle birlikte. Yahut diyeceksiniz o günkü rivâyetlerin artık bir manası yok, bugün yaşadığımız neyse onunla iktifâ etmemiz gerekiyor. Bunların ikisi de radikal bir şekilde çıkmaz. Meselenin bu yönüne bakınca yanlışlığı fark edip, her hâlükârda İslâm toplumunun gelişim sürecini kendi akışı içerisinde ciddi bir şekilde takip etmek gerekiyor. Bu yapılmadığı vakit hakikaten birçok noktadaki meseleyi çözme imkânına sahip değiliz çünkü bu bir anlamda bizi hafızasız bırakıyor yani öyle diyelim.

Hatiboğlu: Kıymetli hocam, sohbetimiz çok güzel ve derinlikli şekilde seyrediyor, ancak sizin de çok yorulduğunuzu fark ediyorum. İsterseniz biraz ara verelim. Ardından, özellikle hadis konularına ağırlık vermek üzere ikinci bölümde tekrar sohbetimize devam edelim uygun görürseniz.

Görgün: Elbette, bir soluklanır, söylediğiniz çerçevede yine devam ederiz inşaallah.